

ГАРАНТІЙ ПРАВОЗАКОННОСТІ У ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНЕ ВПРОВАДЖЕННЯ

GUARANTEES OF LEGAL LEGITIMACY IN A RULE-OF-LAW STATE: CONCEPTUAL FOUNDATIONS AND PRACTICAL IMPLEMENTATION

Лисик М.А., аспірант кафедри загальної теорії права та держави
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття детально аналізує правозаконність як фундаментальний принцип, що забезпечує стабільне функціонування правової держави та демократичного суспільства. Автор акцентує увагу на значущості правозаконності у підтриманні правопорядку, захисті прав і свобод людини, а також ефективності діяльності державного апарату. У статті висвітлено ключову роль правозаконності у формуванні довіри громадян до правових інституцій, що є основою для розвитку правової культури суспільства. Дослідження відображає еволюцію розуміння правозаконності: від формальної законності до інтегративного правового стандарту, який враховує принципи верховенства права, справедливості, рівності та передбачуваності.

У статті обґрунтовано актуальність теми у контексті сучасних глобальних викликів, таких як гібридні загрози, політична нестабільність, економічні кризи, а також демократичні перетворення. Особливий акцент зроблено на специфічних викликах для України, що перебуває у процесі реформування правової системи, євроінтеграції та подолання наслідків військової агресії. Автор зазначає, що гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами є ключовою умовою забезпечення правової стабільності.

Окрему увагу приділено класифікації гарантій правозаконності, які поділено на юридичні, соціальні, економічні, політичні та організаційні. Проаналізовано механізми реалізації цих гарантій, що включають нормативно-правову базу, правозастосовну діяльність, контрольні функції, правову освіту та економічну підтримку. Підкреслено важливість комплексного підходу до забезпечення правозаконності, що передбачає координацію між державними органами, громадянським суспільством та науковими інституціями.

У висновках наголошується на необхідності вдосконалення гарантій правозаконності для зміцнення правопорядку, забезпечення ефективного правового регулювання та формування високого рівня правової культури. Стаття пропонує інтегративний підхід до осмислення правозаконності, який об'єднує теоретичні засади й практичні інструменти, що сприятиме сталому розвитку правової держави та демократичного суспільства у сучасних умовах глобалізації.

Ключові слова: законність, правозаконність, гарантії правозаконності, юридичні гарантії, механізми реалізації правозаконності, правова культура, верховенство права, правопорядок.

The article provides a comprehensive analysis of the concept of legal legitimacy as a fundamental principle ensuring the stable functioning of a legal state and a democratic society. The author emphasizes the significance of legal legitimacy in maintaining public order, protecting human rights and freedoms, and enhancing the efficiency of state institutions. The study highlights the pivotal role of legal legitimacy in fostering citizens' trust in legal institutions, which forms the basis for developing a legal culture within society. The article outlines the evolution of the concept, transitioning from formal legality to an integrative legal standard that incorporates the principles of the rule of law, justice, equality, and predictability.

The research substantiates the relevance of the topic in the context of contemporary global challenges, including hybrid threats, political instability, economic crises, and democratic transformations. Particular attention is given to Ukraine's specific challenges as it undergoes legal system reforms, European integration, and recovery from the consequences of military aggression. The author stresses that harmonizing national legislation with international standards is a key condition for ensuring legal stability.

Special focus is placed on the classification of guarantees of legal legitimacy, which are categorized into legal, social, economic, political, and organizational components. Mechanisms for implementing these guarantees are analyzed, including the regulatory framework, law enforcement activities, control functions, legal education, and economic support. The importance of a comprehensive approach to ensuring legal legitimacy is underscored, emphasizing coordination among state authorities, civil society, and academic institutions.

In conclusion, the necessity of improving the guarantees of legal legitimacy is highlighted to strengthen public order, ensure effective legal regulation, and foster a high level of legal culture. The article proposes an integrative approach to understanding legal legitimacy, combining theoretical foundations and practical tools, which will contribute to the sustainable development of a legal state and a democratic society in the context of globalization.

Key words: legality, legal legitimacy, guarantees of legal legitimacy, legal guarantees, mechanisms for implementing legal legitimacy, legal culture, rule of law, legal order.

Забезпечення правозаконності виступає ключовим елементом побудови правової держави та демократичного суспільства, адже вона є основою забезпечення правопорядку, захисту прав і свобод людини та громадянина, а також ефективного функціонування державного апарату. Правозаконність не лише встановлює баланс між правовими нормами та їхнім практичним застосуванням, а й сприяє формуванню суспільної довіри до правових інституцій. В умовах сучасних глобалізаційних викликів, що супроводжуються гібридними загрозами, політичними та економічними кризами, питання забезпечення правозаконності набуває нових вимірів, адже стає визначальним чинником правової стабільності та розвитку держави.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю створення ефективного правового механізму, здатного забезпечити дотримання норм права всіма суб'єктами правовідносин, запобігти правовим колізіям та сприяти гармонізації національного законодавства із міжнародними стандартами. Особливої ваги це питання набуває для

України, яка перебуває у процесі демократичних реформ, інтеграції до європейського правового простору та вирішення наслідків військової агресії.

Наукова дискусія щодо поняття «правозаконність» демонструє багатовекторність підходів до його розуміння, які зводяться до аналізу принципів, таких як верховенство права, законність, справедливість. Водночас, механізми забезпечення правозаконності залишаються недостатньо розробленими, що вимагає додаткового теоретичного обґрунтування та практичного втілення. Аналіз гарантій правозаконності є важливим елементом цього процесу, оскільки вони забезпечують реалізацію принципів правозаконності у правозастосовній діяльності.

Правозаконність є однією з ключових категорій юридичної науки, що визначає основу функціонування правової системи та суспільних відносин у правовій державі. Ця категорія об'єднує в собі принципи права і законності, відображаючи їхню єдність у регулюванні суспільних відносин. У правовій теорії термін «правозаконність» інтер-

претується багатогранно: як принцип, правовий режим, метод правового регулювання та загальна характеристика правової системи. Сутність правозаконності полягає в тому, що закони, які є основою регуляції суспільних відносин, повинні відповідати принципам права, забезпечуючи справедливість, рівність та ефективність функціонування правової системи.

Водночас правозаконність не обмежується лише формальною вимогою дотримання законів. Вона охоплює ширший спектр понять, пов'язаних із якістю самих законів, їхньою відповідністю моральним і етичним засадам, а також із впровадженням механізмів контролю за їх реалізацією. У цьому контексті правозаконність виступає не лише як характеристика правового режиму, але і як ідеологічна основа формування правової культури суспільства.

У сучасній науковій літературі терміни "законність" та "правозаконність" часто розглядаються як взаємозамінні поняття, що характеризують одну й ту саму правову категорію. Вони об'єднують у собі ідею верховенства права, дотримання законів усіма суб'єктами правовідносин та забезпечення правового порядку в суспільстві. При цьому законність зазвичай акцентує увагу на формальному аспекті дотримання законів, тоді як правозаконність охоплює ширше коло питань, включаючи відповідність законів принципам справедливості, моральним та етичним нормам, а також механізми їх реалізації. У такий спосіб ці терміни відображають як нормативний, так і соціально-ціннісний характер правової системи.

Історично правозаконність формувалася як відповідь на потребу обмеження свавілля державної влади та встановлення чітких правових рамок для її функціонування. У процесі розвитку правових систем правозаконність еволюціонувала від принципу формальної законності до інтегративного правового стандарту, що включає елементи верховенства права (rule of law) [3]. У сучасному розумінні правозаконність слугує універсальною категорією, яка інтегрує міжнародно-правові стандарти та адаптується до специфіки національних правових систем, забезпечуючи єдність правового простору в умовах глобалізації.

Правозаконність характеризується низкою визначальних ознак, які роблять її універсальним критерієм оцінки ефективності правової системи. Зокрема, єдність права і закону вказує на необхідність відповідності нормативних актів принципам права, що є запорукою їхньої справедливості та соціальної легітимності. Верховенство закону, яке є основоположним принципом правозаконності, вимагає, щоб усі суб'єкти правовідносин, включаючи державні органи, діяли виключно на основі закону, забезпечуючи правову визначеність і стабільність.

Іншою важливою ознакою правозаконності є забезпечення справедливості та рівності перед законом, що полягає у створенні умов, за яких кожна особа має рівний доступ до правосуддя та однаковий захист своїх прав [1]. Водночас принцип зв'язаності державної влади правом забезпечує контроль за діяльністю органів держави, виключаючи свавільне втручання у права громадян.

У системі правових принципів правозаконність посідає особливе місце, оскільки поєднує в собі як загальнонотериторіальні, так і прикладні аспекти правового регулювання. Вона тісно взаємодіє з принципами верховенства права, справедливості, гуманізму та правової передбачуваності, створюючи інтегративну основу для гармонійного функціонування правової системи.

Правозаконність також пов'язана з фундаментальними концепціями правової держави, суспільного договору та соціальної держави. Вона забезпечує гармонізацію суспільних інтересів, сприяючи формуванню стабільного правового порядку. Водночас, як правовий принцип, правозаконність формує основи для подальшого вдосконалення правової системи, закладаючи теоретичну базу для розробки ефективних гарантій її реалізації.

Отже, правозаконність виступає багатовимірним правовим феноменом, що забезпечує гармонію між нормативною і фактичною складовими правової системи. Її теоретичне осмислення є необхідним етапом для аналізу гарантій правозаконності та їхнього впровадження в сучасних умовах. Це дозволяє не лише формувати правові інститути, здатні забезпечити стабільність суспільних відносин, але і сприяти розвитку правової культури та усвідомленню важливості дотримання законів у житті суспільства.

Забезпечення гарантій правозаконності є однією з ключових складових стабільного функціонування правової системи, що спрямована на регулювання суспільних відносин відповідно до норм права. У юридичній науці ці гарантії розглядаються як сукупність заходів, механізмів та умов, що створюють основу для дотримання принципів законності всіма суб'єктами правовідносин. Вони забезпечують як належну реалізацію правових норм, так і їх ефективний контроль та захист, що дозволяє досягти високого рівня правової безпеки у суспільстві [4, с. 131–132].

На концептуальному рівні гарантії правозаконності об'єднують об'єктивні та суб'єктивні чинники, спрямовані на забезпечення не лише формального виконання законів, але й їх реальної дії у повсякденному житті. Ці чинники охоплюють нормативну, організаційну та ідеологічну складові, які взаємодіють у межах правової системи, створюючи необхідні передумови для ефективного функціонування держави.

Сутність гарантій правозаконності полягає у формуванні таких умов, за яких дотримання закону стає не лише юридичним обов'язком, але й суспільно необхідним імперативом [2]. Вони забезпечують підзвітність державних органів, гарантують рівність усіх перед законом та створюють механізми захисту прав і свобод громадян. Особливий акцент робиться на підвищенні ролі правової культури та правосвідомості суспільства, які є важливими факторами у формуванні поваги до закону та його авторитетності.

Системний підхід до аналізу гарантій правозаконності дозволяє виділити їх основні складові, серед яких юридичні, соціальні, економічні, політичні та організаційні. Юридичні гарантії включають у себе нормативно-правову базу, що визначає механізми реалізації правозаконності, а також контрольні функції державних інституцій, таких як судова система, прокуратура, правоохоронні органи. Соціальні гарантії, зі свого боку, підкріплюють правову систему через механізми соціальної справедливості, рівності та інклюзивності, створюючи основу для довіри громадян до держави.

Таким чином, гарантії правозаконності становлять багатовимірний феномен, який об'єднує теоретичні засади, нормативні положення та практичні механізми.

Розгляд класифікації гарантій правозаконності є етапом для глибокого аналізу їхньої структури, механізмів дії та значення у підтримці стабільності правової системи. Завдяки систематизації цих гарантій можливо визначити ключові напрями їхнього удосконалення та створити більш ефективні механізми забезпечення законності. У межах правової науки гарантії класифікують за їхньою природою, функціональним призначенням та ступенем впливу на суспільні відносини, що дає змогу оцінити їхню роль у практичному аспекті правозастосування.

Пропонується такий поділ гарантій правозаконності: юридичні, соціальні, економічні, політичні та організаційні. Кожна з цих категорій має власну специфіку, яка визначає її унікальне значення в системі забезпечення законності.

Юридичні гарантії займають центральне місце у забезпеченні правозаконності, оскільки базуються на нормативно-правових актах, що регулюють порядок реалізації законів. Вони охоплюють діяльність судової системи,

прокуратури, правоохоронних органів, а також інші інституційні механізми, спрямовані на захист правопорядку. Юридичні гарантії створюють нормативну основу, яка дозволяє формувати чіткі правила поведінки для всіх суб'єктів правовідносин. Значний акцент у цій сфері робиться на забезпеченні дієвості санкцій за порушення закону, оскільки саме ефективність покарання є важливим чинником у підтримці правозаконності [5, с. 232–233].

Соціальні гарантії ґрунтуються на принципах соціальної справедливості та рівності. Їхнім головним завданням є забезпечення рівного доступу громадян до правосуддя, можливості захисту своїх прав, а також створення умов для активної участі населення у правозастосовній діяльності. Ці гарантії також охоплюють правову освіту, яка сприяє підвищенню рівня правової свідомості та формуванню культури поваги до закону. Вони створюють передумови для формування довіри громадян до правової системи та її інститутів [8, с. 67].

Економічні гарантії забезпечують матеріальні та фінансові ресурси, необхідні для функціонування механізмів забезпечення правозаконності. Сюди належать фінансування судової системи, правоохоронних органів, антикорупційних структур та інших інституцій, а також підтримка економічної стабільності, яка є основою для реалізації права. Політичні гарантії формуються на основі демократичних принципів організації державної влади. Вони забезпечують функціонування політичних інститутів, таких як парламент, який ухвалює закони, і виконавчі органи, що їх реалізують. Особливу роль у цій групі гарантій відіграє механізм поділу влади, який запобігає концентрації влади в руках одного органу чи особи та сприяє взаємному контролю між гілками влади [7].

Організаційні гарантії включають комплекс заходів, спрямованих на забезпечення практичної реалізації законності. Вони охоплюють роботу судів, органів виконавчої влади, антикорупційних інституцій та інших структур, які здійснюють контроль за виконанням законів.

Кожна з цих груп гарантій взаємодіє з іншими, утворюючи єдину систему забезпечення правозаконності. Юридичні гарантії створюють нормативну базу, соціальні підкріплюють її через довіру населення, економічні забезпечують необхідні ресурси, політичні гарантують організацію влади, а організаційні механізми забезпечують реалізацію усіх попередніх елементів на практиці.

Механізми реалізації гарантій правозаконності забезпечують ефективне впровадження принципів законності у практичну діяльність усіх суб'єктів правовідносин. Основою цих механізмів є нормативно-правова база, яка закріплює порядок дотримання законів та встановлює відповідальність за їх порушення. У цьому контексті ключову роль відіграє якість законодавства, що визначає його відповідність принципам верховенства права, справедливості та передбачуваності. Узгодженість нормативних актів, відсутність правових колізій і прогалів є передумовою стабільного правового порядку.

Значний акцент у механізмах реалізації робиться на правозастосовній діяльності, що охоплює функціонування судової системи, прокуратури та правоохоронних органів. Судова система, як гарант захисту прав і свобод громадян, забезпечує вирішення правових спорів, відновлення порушених прав та притягнення до відповідальності за порушення законів. Діяльність прокуратури і правоохоронних органів спрямована на виявлення, розслідування та попередження правопорушень, що сприяє підтримці правопорядку. Важливим елементом є також неупередженість і професіоналізм працівників цих органів, адже саме від них залежить об'єктивність та ефективність реалізації закону.

Контроль за дотриманням законності є невід'ємною складовою механізмів правозаконності. Державний контроль здійснюється через наглядові органи, які перевіряють діяльність суб'єктів правовідносин на предмет відповід-

ності законам. Прокуратура виконує функцію загального нагляду, забезпечуючи своєчасне реагування на порушення. Громадський контроль включає участь правозахисних організацій, спостереження з боку громадянського суспільства та інші форми впливу на правозастосовну діяльність [6]. Ця складова сприяє прозорості та підзвітності органів державної влади.

Організаційні механізми охоплюють діяльність інституцій, які безпосередньо забезпечують функціонування правової системи. Судові, адміністративні та антикорупційні органи відіграють ключову роль у цьому аспекті. Вони забезпечують належну організацію процесів, пов'язаних із застосуванням законів, та реалізують заходи щодо зміцнення правопорядку. До цієї категорії належить також процедура вирішення адміністративних справ і механізми, які спрощують доступ до правосуддя.

Освітня складова механізмів реалізації гарантій правозаконності передбачає формування правової культури у суспільстві. Правова освіта, просвітницькі заходи та популяризація знань про закони сприяють підвищенню рівня правосвідомості громадян. Високий рівень правової культури формує суспільну повагу до законів та готовність громадян брати активну участь у забезпеченні їх дотримання.

Економічна підтримка функціонування механізмів правозаконності є важливою передумовою їхньої ефективності. Адекватне фінансування судової системи, правоохоронних органів, антикорупційних інституцій і освітніх програм гарантує можливість їхнього належного функціонування. У цьому аспекті важливо враховувати необхідність стабільного розподілу ресурсів, що сприяє усуненню нерівності у доступі до правової допомоги.

Координація між різними елементами механізмів забезпечує їхню цілісність та ефективність. Співпраця між державними органами, громадськими структурами та науковими інституціями створює умови для вдосконалення правозастосування та забезпечення високого рівня довіри до правової системи.

Висновки. Правозаконність, як фундаментальний принцип правової держави, вимагає ефективної реалізації через систему гарантій, які забезпечують її функціонування та дотримання всіма суб'єктами правовідносин. Основою цієї системи становлять механізми, які поєднують нормативно-правові, правозастосовні, контрольні, організаційні та освітні інструменти. Їхній комплексний характер дозволяє враховувати різноманітні аспекти суспільного життя та забезпечувати стабільність правового порядку.

Юридична база гарантій правозаконності, що включає конституційні норми, закони та підзаконні акти, створює основу для регулювання поведінки суб'єктів правовідносин. Водночас ефективна діяльність судової системи та правоохоронних органів гарантує захист прав і свобод громадян, забезпечуючи належне виконання закону.

Контрольні механізми, які включають як державний, так і громадський контроль, відіграють важливу роль у забезпеченні прозорості та підзвітності діяльності органів влади. Взаємодія цих механізмів із організаційними елементами, такими як антикорупційні структури та адміністративні процедури, створює необхідні передумови для забезпечення верховенства права.

Соціальний аспект гарантій, що базується на принципах справедливості та рівності, сприяє формуванню довіри громадян до правової системи. Освітня складова, у свою чергу, допомагає підвищити рівень правосвідомості населення, формуючи культуру поваги до закону.

Ефективна реалізація гарантій правозаконності залежить від стабільного фінансування судової системи та правоохоронних органів, що забезпечує їхнє належне функціонування. Рівномірний розподіл ресурсів сприяє усуненню нерівності у доступі до правової допомоги, створюючи умови для дотримання прав і свобод усіх громадян.

Координація між різними елементами механізмів гарантій правозаконності забезпечує їхню цілісність і системність. Злагоджена співпраця між державними органами, громадянським суспільством і науковими установами дозволяє вдосконалювати правову політику та адаптувати її до сучасних умов.

Отже, механізми реалізації гарантій правозаконності є складною, але цілісною системою, яка дозволяє досягати балансу між нормативними приписами та їхнім практичним виконанням. Їхнє вдосконалення сприятиме зміцненню правопорядку, захисту прав громадян та сталому розвитку правової держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. 4.3.9.9. Рівність сторін. Конституційний Суд України. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/4399-rivnist-storin>
2. Васін Є. Ю. Гарантії законності в правозастосовчій діяльності. *Право і суспільство*. 2012. №4. С. 33-37. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pis_2012_4_10.pdf
3. Від законності до верховенства права: суддя Верховного Суду дослідив еволюцію застосування принципів права у практиці ВС. *Судова влада України*. 2023. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1444321/>
4. Дашутін І. В. Юридичні гарантії законності у трудових відносинах за участю судді. *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право*. 2023. Т. 2. Вип. 80. С. 130-134. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/58777>
5. Доценко О.С. Юридичні гарантії законності у сфері запобігання організованій злочинності в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. №3(104). С. 231-240. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/910cc4c9-b624-4ca5-b92a-283c4f0c8058/content>
6. Дуліна О., Крупник А. Громадський контроль як складова публічного управління: багаторівневий вимір. *Актуальні проблеми державного управління*. Том 3. № 84. 2021. С. 19-23. URL: <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/246229>
7. Крижанівський А. Ф. Доктринальний і прикладний статус категорії «гарантії правового порядку». *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2009. С. 81-89. URL: <http://naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom8/11.pdf>
8. Марушій О. А. Сутність законності у сфері державного управління та гарантій її дотримання. *Вісник Національного університету Львівська політехніка. Серія: Юридичні науки*. 2015. №824. С. 65-70. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vnulpurn_2015_824_13.pdf